

Pastabos

Remarks

Keli mažmožiai dėl *Mažmožių* 5, 6

Vytauto Vitkausko pastebėjimai dėl paskirų helonimų tyrimo atvejų¹ privertė dar kartą atsiversti jau senokai į archyvą padėtas korteles su iš gyvosios kalbos surinktais lietuvių helonimais ir išanalizuoti jo paminėtus probleminius dalykus, juolab kad prieš dešimtmetį kai kas galejo ir prasprūsti, nes reikėjo identifikuoti ir darybiškai ištirti daugiau nei 10 000 minėtos klasės vandenvardžių.

Mažmožyje 5 V. Vitkauskas teigia, jog mano disertacijoje ir straipsnyje² pateikti Raudėnų apylinkių pelkėvardžiai *Gelžėlė* ir *Gelžikė* yra nauji, momentiniai, metaforiški, t. y. po karo nusiausinus didžiulę Gelžės pelkę vietiniai žmonės tik kalbėdami su vietovardžių rinkėjais ją vadino *Gelžele* ir *Gelžike*, o jaunos vardyno rinkėjos tai palaikė tikrais helonimo *Gelžė* variantais.

Dar kartą išnagrinėjus gyvosios kalbos duomenis matyti, kad nauju, jau gerokai po karo atsiradusiu pelkėvardžiu galima laikyti tik formą *Gelžėlė*, kuri, kaip teisingai rašo V. Vitkauskas, užrašyta 1982 m. Švendrių kaime. Užrašytojos nurodytas įvardijamasis objektas – buv. apie 100 ha pelkė. Taigi akivaizdu, kad *Gelžėlė* yra vėlyvas pirminio pelkėvardžio *Gelžė* variantas. Tačiau teiginys, kad tai tik momentinis, netikras vardas, vis tiek kelia abejonių, nes, pirma, to negalima patikrinti ar įrodyti, antra, lietuvių gyvosios kalbos toponimija, taigi ir helonimija, apima bemaž per visą XX a. surinktus vietų vardus.

Visai kitokia yra pelkėvardžio *Gelžikė* atsiradimo istorija. Tai tikrai nėra nei naujas, t. y. XX a. pabaigoje užfiksuotas, nei momentinis, nei metaforinis vietovardis. Jis net 2 kartus užrašytas tarpukariu³. 1936 m. Raudėnų girininkijos žemės

¹ Žr. Pastabos. *Acta Linguistica Lithuanica* 51, 2004, 113–114.

² Žr. Bilkis, L. *Lietuvių priesaginės darybos helonimai. Daktaro disertacija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Vytauto Didžiojo Universitetas, 1998; Bilkis, L. Lietuvių priesaginiai deminutyviniai helonimai. *Acta Linguistica Lithuanica* 41, 1999, 51–95.

³ Beje, V. Vitkausko teigimu, formos *Gelžėlė* ir *Gelžikė* užrašytos Raudėnų apyl. Švendrių k., tačiau iš tikro tame kaime užfiksuota tik pirmoji.

vardyno anketoje nurodoma, kad *Gelžikė* – tai 2,5 ha⁴ samanomis apaugusi bala (t. y. pelkė – L. B.), besiribojanti su didžiąja bala (t. y. pelke – L. B.) Gelže, įsiterpusi į mišką 10-ame kvadrato⁵. Dar kartą šis pelkėvardis užrašytas tarpukariu veikusios Pavardžių ir vietovardžių komisijos sudarytoje iš gyvosios kalbos surinktų negyvenamųjų vietų vardų kartotekos kortelėje, kur nurodoma, kad pelkė yra netoli Paraudžių kaimo. Taigi *Gelžikė* yra senas, autentiškas pelkėvardis, ir jaunos vardyno rinkėjos čia niekuo dėtos.

Mažmožyje 6 V. Vitkauskas priekaištuoja dėl to, kad jau minėtuose helonimų tyrimuose iš žemaičių ir aukštaičių vilniškių plotų mano yra pateikta daugiaskiemenių vedinių su priesaga *-ėlis*, nors šiose šnektose ir iš dviskiemenių, ir iš daugiaskiemenių žodžių sudarytuose derivatuose vartojama tik priesaga *-elis*. Taip pat kritikuojamas spėjimas, kad kai kurių daugiaskiemenių helonimų su *-elis* atsiradimui galėjo turėti įtakos latvių ir slavų kalbos, o užbaigiama tuo, kad toponimikos specialistams nežinoma deminutyvų su *-ėlis*, *-elis* geografija.

Pirmiausia norisi pasakyti, kad minėtų priesagų geografija man puikiai žinoma⁶. Problema šiuo atveju yra visiškai kita. Nemaža dalis iš minėtų plotų užrašytų daugiaskiemenių helonimų vietovardžių kartotekoje pateikta su priesaga *-ėlis*. Taip juos yra užrašę netgi kalbininkai, todėl tiriant helonimus nebuvo įmanoma nustatyti tokio jų pateikimo iš gyvosios kalbos priežasčių. Galbūt normino patys vietovardžių rinkėjai, juolab kad bendrinėje kalboje tokie toponimai tradiciškai⁷ teikiami su *-ėlis*, pvz., *Švenčionėliai*, *Gedžiūnėliai*, *Mielagėnėliai*. Kita vertus, kai kuriuos helonimus, ypač užrašytus jau II-oje XX a. pusėje, su *-ėlis* galėjo ištarti ir patys vietiniai gyventojai, paveikti bendrinės kalbos. Taigi tai ne tik lingvistinė, bet ir sociolingvistinė problema, todėl tyrėjui tenka apsispręsti: ar remiantis nustatytais priesagų *-elis*, *-ėlis* vartojimo plotais rekonstruoti tokį helonimą, koks jis turėtų būti, ar paisyti ir rinkėjų pateiktų duomenų⁸.

⁴ Plg. – Gelžės pelkes plotas tarpukariu buvo keli šimtai ha!

⁵ Tokius duomenis užrašė girininkas Stasys Rimkevičius, o pateikė eigulys Benys Taraškus.

⁶ Esu netgi kilęs iš to ploto (Liūkmenų), kuriame ir triskiemeniuose, ir daugiaskiemeniuose žodžiuose vartojama priesaga *-elis*, ir gerai moku savo gimtąją šnektą.

⁷ Tokią tradiciją dar tarpukariu suformavo Antanas Salys, Juozas Balčikonis ir kt.

⁸ Pvz., sinchroniniuose oikonimų darybos tyrimuose analizuojami sunorminti vietovardžiai, todėl ir iš daugiaskiemenių žodžių padarytų oikonimų išskiriama tik priesa-

Pridurtina ir tai, kad V. Vitkauskas neteisingai interpretuoja mano spėjimą dėl latvių ar slavų kalbų įtakos. Visų pirma niekur neteigiu, kad žemaičių ir aukštaičių vilniškių *-elis* – atitinkamai latvių kalbos ir slavų kalbų įtakos pasekmė. Tiesiog bandau ieškoti paaiškinimo, kodėl daugiaskiemenių helonimų su *-elis* užrašyta ir iš tų vietų, kuriose šiaip jau turėtų būti deminutyvų priesaga *-ėlis*: pietų, šiaurės rytų Lietuvoje ir teritorijoje apie Želvą, Alantą, Rūdninkus⁹. Bent jau kai kurių tokių helonimų *-elis* (*-elė*) tikrai galėjo atsirasti dėl apslavinimo, plg. panašios struktūros liet. gyvenamųjų vietų vardų ir asmenvardžių užrašymus slaviškuose šaltiniuose: *Trafzkunele*¹⁰ 1744, 1771, *Traszkunele* 1775, 1784 = liet. *Troškūnė liai* (vs. *Troškūnų sen.*), *Wilunele* 1784 = liet. *Vilūnėliai* (k. Jiezno sen.); *Vanagelis*¹¹ 1689 (Skaruliai) = liet. *Vanagėlis*, *Wederelis* 1626 (Kaunas) = liet. *Vėdarėlis*, *Zemoytel* 1628 (Kaunas) = liet. *Žemaitėlis* ir t. t.

Laimutis Bilkis

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5, 10308 Vilnius, Lietuva

Apie naujas veiksmažodžių 3 asmens galūnių paieškas

Seniai žinoma, kad lietuvių kalbos veiksmažodžių 3 asmens formos, nediferencijuotos pagal skaičių, atitinka grynus balsinius kamienus ir nėra jokių pėdsakų, kad jos kada nors būtų turėjusios galūnes. Ši lietuvių kalbos ypatybė Pisani, Toporovo, Ivanovo, Schmalstiego ir daugelio kitų tyrinėtojų laikoma ypač reikšminga veiksmažodžio pirminės būklės rekonstrukcijai ir kalbų tipologijai. Ji aiškiai atsispindi sinchroninėje lietuvių kalbos veiksmažodžio sistemoje, kur balsiniai 3 asmens kamiengaliai sudaro pagrindą daugelio formų darybai.

ga *-ėlis* (žr. Razmukaitė, M. *Lietuvos priesaginiai oikonimai. Daktaro disertacija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Vytauto Didžiojo Universitetas, 1998, 34–35, 36–40).

⁹ Žr. Bilkis, L. Lietuvių priesaginiai deminutyviniai helonimai. *Acta Linguistica Lithuanica* 41, 1999, 70.

¹⁰ Istoriniai vietovardžiai pateikiami iš Vardyno skyriaus Istorinių vietovardžių kartotekos.

¹¹ Istoriniai asmenvardžiai pateikiami iš Vardyno skyriaus Istorinių asmenvardžių kartotekos.